

ÉGTÁJ

KELEMEN MÁTYÁS

A NÉPKÖR SZÁZ ÉVE*

Olyan egyesület jubileumát üljük ma itt, amelynek az elmúlt évszázad során szerteágazó s korszakonként új munkaformákat öltő tevékenységét nem lehet és — úgy gondolom — nem is helyénvaló egy átlagos vidéki egyesület kereteire leszűkíteni. Egyesület és egylet sok és sokféle volt ebben a városban, ezen a tájon, de a szabadkai Népkör épp azért, mert munkálkodása az élet alakulásával, lendületesebb szakaszalval lépést tudott tartani, nagyobb kisugárzó erővel hatott a többenél és termékenyítő ereje is igen sok figyelemre méltó kezdeményezést hívott életre. Mindez már a századforduló előtt társadalmi-politikai erjedést váltott ki, majd később a szellemi élet terén megtörte a lanygos polgári élet kényelembe süppedt csendjét korszerűbb történelmi mozgásokra figyelő és itt meghonosítani törekvő merészebb hangjaival.

Már a megalakulásnak esztendejéről szóló feljegyzésekben azt olvashatjuk, hogy a Népkör, a száz évvel ezelőtti politikai olvasókör voltaképpen Függetlenségi Kör volt. Tehát lényegét, programját és törekvéseit az akkori haladó szellemű, baloldali beállítottságú magartartás is jellemezte. Nem véletlen tehát, hogy a többi szabadkai egylettel szemben — amelyekben nagybárára vallási vagy nemzetiségi hovatartozás szerint csoportosultak a tagok — itt ilyen kizárólagosság nem érvényesülhetett. A Függetlenségi Kör alapszabályzatának a tagságra vonatkozó fejezetében ez olvasható: »Az egyletnek tagja lehet minden becsületes, törvény szerint önálló honpolgár, rang, állás, nemzetiségi és vallási különbség nélkül...« Ezek után érthető, hogy a Népkör vezetőségének és tagságának soraiban egyaránt megtalálhatuk mind a magyarokat, mind a bunyevákokat és más nemzetiségűeket, akiket éppen a függetlenségi, tehát ellenzéki törekvés gyűjtött egy zászló alá az 1867-es kiegyezés politikai és gazdasági ígéreteinek soha be nem váltása után, a bomlás felé sodródó monarchiában.

* Elhangzott a Népkör főnállásának századik évfordulója alkalmából 1973. december 27-én rendezett ünnepi estén.

Kétségtelen, hogy e falak között a demokratikus érzelmű, szabadelvű, rebellis polgárság fogott össze: a századforduló táján Szabadkán is erőteljesebben kibontakozó munkásmozgalom élharcosai akkor még — szorosan vett célkitűzéseiket tartva szem előtt — csak kívülről nézték a Népkör politikai törekvéseit, akárcsak a Szabadelvű Kör klerikális erővel feltöltött vezetőségének a kurzussal együtt változó helyezkedéseit. Az egykori Függetlenségi Kör éppen ezért nem egyesült az ultramontán körökkel, jóllehet a kormánytól, különböző ígérek kíséretében, nem egyszer kapott ilyen értelmű sugalmazást. Bár az ellenzéki magatartás folytán a Népkör jó ideig megőrizte eredeti szerepét, később, a millenium idején és a századforduló után a polgári körökben felerősödött nemzeti romantika szelleme deformálta a város közületeinek, testületeinek programját s tagjainak összetételét is.

Jelentős részben ennek tudható be, hogy a századfordulótól egészen az első világháborút követő évekig a Népkör tevékenysége annyira háttérbe szorult, hogy az egykori sajtó sem emlékezhetett meg kiemelkedőbb vállalkozásairól. Ebből a pangásból csak a húszas évek derekán kezdett kibontakozni, s egyesületi tevékenysége ekkor már fokozottabb mértékben a kisebbségi magyarság egybegyűjtésére, művelődésére szorítkozott. Annyit nyújtott tagságának, amennyit akkor az egyesületi ténykedésre kész polgároktól, kisiparosoktól, kiscgazdáktól s a velük együttérző entellektüelektől várni lehetett, a dzsentrik viszont behúzódtak kastélyaikba, mert nagyobb gondot okozott nekik a földreform által lehűtött jovialis élet, mint az, hogy a Sömléki iskola meztellásbas gyerekeinek van-e olvasókönyve.

A fokozatosan felélénkülő társas élet mellett mindenekelőtt a gyarapodó könyvtár volt a vonzó, hiszen nem egy diák itt találhatta meg az újabb kötelező olvasmányokat, s itt hallgathatta meg a tanárok, orvosok és jogászok által szervezett népszerű ismeretterjesztő előadásokat.

Új színt s egyben mozgósító erőt is jelentett a Népkör öntevékeny színtársulatának mind erőteljesebb kibontakozása. A húszas évek közepén még csak az egyesület társalgójában felállított dobogón játszottak a műkedvelők, de három évvel később, amikor felépült a színházterem, az egykori Legényegylet színjátszói is beleolvadtak a Népkör társulatába, amely már szervezetteren működött, s az állandó színházi élet kibontakozását tette lehetővé. A szokványos műkedvelés színvonalát már jelentősen túlhaladta, s a pusztá szórakoztatáson túl vállalta a nyelv- és népművelés szerepét, valamint a fiatal, új erők nevelését is. A szervezett munka, a repertoár gazdagodása és a teljesítmény színvonala már-már hivatásos rangra emelte ezt az együttest, s ezzel párhuzamosan fokozta a színházkedvelő közönség igényeit is. Hisz akkor már nem egy hivatásos színész állt a gárda élén, és produkcióikat az évenként pár hónapig Szabadkán vendégszereplő Duna bán-sági Szerb Színház művészei is komolyan értékelték.

Érlelte az idő az embereket, és a haladó szellem térhódítása folytán a Népkör falai között is fellépett egy új nemzedék, amely már

jelentkezésekor, tíz pontba foglalt programjával teljes szabadságot, önállóságot, egyenjogúságot követelt magának az egyesületben. És mint ilyen foglalt helyet az egyesület vezetőségében is. Szerda estéin a haladó szellemű írók műveit ismertették, irodalmi esteket rendeztek, s olyan kezdeményezésekkel álltak elő, amelyekkel megmozdították az egész szabadkai ifjúságot. Felvették a kapcsolatot a haladó szellemű belgrádi egyetemisták egyesületével, a Bólyai Farkassal, 1934-ben megindították a Híd című folyóiratot, s ennek révén kapcsolatba kerültek a munkásmozgalom szabadkai harcosaival is. A kommunista írók és közírók előbb csak illegálisan írtak a Hídba, de két esztendővel később ez a kapcsolat annyira megerősödött, hogy a folyóirat 1936-ban már a párt lapja lett. Az ifjúsági mozgalom arra törekedett, hogy felszámolja a nemzeti romantika szellemének maradványait: az *Ady-est* és a *Béke-est* már tartományi visszhangot keltett; Karel Čapek *Fehér Kör* című drámájával a fasizmus közeledő sötét fellegeit idézték, Boros Elemér *Forgószél* című társadalmi drámájából pedig az eljövendő népi forradalom forró szele csapott ki. A visszhang nem maradt el: 1937-ben, a Népfront megalakulásának esztendejében a Népkör ifjúsági alosztálya meghívást kapott a párttól, hogy vegyen részt a Népfront szabadkai összejövetelén, s ennek nyomán az együttműködés még szorosabbá vált.

Ennek az időszaknak történetéhez tartozik a jugoszláviai magyar fiatalok képzőművészeti kiállítása is, amelyet 1938 októberében rendeztek a Népkörben. A szobrászok, festőművészek között ott voltak Hangya András, Almási Gábor, Szabó György, Boschán György, Ács József, Szilágyi László, Wanyek Tivadar és mások.

A Népkör ifjúsága 1938-ban újabb lapot indított, a Vojvodinai Szemlét, amely már a Népfront szellemében terjesztette ki tevékenységét, újabb és újabb munkaterületek bekapcsolásával. A »Népünkkel népünkért« jelszóval a mozgószínház akciók egész sora indult: a vándorkönyvtárak elindultak a város peremén húzódo települések felé; a kültelki előadások mindenütt olyan visszhangot keltettek, hogy az időközben a közigazgatásilag Magyar Olvasókörre keresztelt Népkör alosztályai 1938-tól 1940-ig egymás után alakultak meg Ludason, Palicson, Kelebián, Hajdújárason és Noszán. A tanyasori alosztályok olyan könyvtárakat kaptak, amilyenekkel a homokvidék világa fennállása óta nem rendelkezett, s a gyermekek karkosárral vitték innen a könyveket a távoli tanyák felé, ahol petróleumlámpa fényénél olvasták a Híd-at, a Vojvodinai Szemlét és más haladó, sőt kommunista szellemű irodalmat.

Külön ki kell emelnünk itt a »napokat evő« szegény diákok be-szervezését, a »vándor-babakelengyét«, amelyet az ifjúsági mozgalom külön szerve juttatott el a több gyermekes proletárcsaládokhoz, a könyvgyűjtő akciót s az állandó sajtószolgálatot, amely a hazai és külföldi kiadványok útján Európa üzenetét hozta Szabadkára a második világháború kítörésének előestéjén.

A megszállás alatt, a történelmi megpróbáltatások idején sem bukott el az egyesület, mert ifjúsága — bár nem egy kiváló tagját

elvesztette a fasizmus vérfürdőjében — a »békéért és a szabadságért« jelszóval tovább folytatta munkáját. Az ő szervezésükben rendezték meg a Népkörben a Népi írók estjét, akik 1943 júliusában megtartott szárszói találkozójukon a legélesebben elítélték a fasizmus pusztításait, s hírt adtak arról, hogy a szocialista erők győzelme közeleg; a szabadkai Népkör ifjúságának 26 tagja vett részt az emlékezetes Balaton-parti összejövetelen.

A Népkör munkásságát alapvetően az jellemzi, hogy különböző korokban és változó körülmények között is az itt élő lakosság, a magyarság tömegművelődésének ügyét szolgálta Szabadkán és a város környékén. Nem volt könnyű a két háború közötti nemzeti és osztályelnyomatás éveiben megmaradni és ténykedni, mégpedig úgy, hogy időről időre, más lehetőségek hiányában, vállalva a nemzeti hagyományok ápolása mellett a haladó gondolat és szellem ébresztőjének, a meggyújtott mécszláng élesztőjének szerepét is. Úgyszintén nem volt egyszerű később, a háború alatt, a magyar irredentizmus dagályának idején megőrizni a becsületet a soknemzetiségű város polgárai előtt, és átmenteni az egyesület tisztaságát a felszabadulás utáni időszakra.

Tehát nem a véletlennek, hanem egy szabadságszerető, haladó szellemű törekvésnek volt az eredménye az, hogy a felszabadulás után a Jugoszláv Kommunista Párt és a Népfelszabadító Front elismerte a Népkör társadalmi-politikai és kulturális munkájának eredményeit, s már nem a Magyar Olvasókör, hanem a Népkör kapuit nyitotta meg, ahol a felszabadulás napjaiban és az azt követő hónapokban rendkívül jelentős politikai, kulturális összejöveleteket tartottak zsúfolásig megtelt teremben. Fel sem lehet sorolni azoknak az értékes javaslatoknak számát, amelyek itt elhangzottak, s amelyek nyomán ezekben a kerületekben, s mindazokon a helyeken, ahová hatósugara elért, megkezdődött a romeltakarítás, a lakosság ellátásának biztosítása, a dolgozók munkába állítása és a társadalmi gondoskodás érvényesítése minden ponton, ahol erre szükség mutatkozott.

Az igazán mozgalmas évek a Népkör munkásságában a felszabadulás után következtek. Az új társadalmi viszonyok között, számos más kulturális intézmény létesülése mellett is megtalálta helyét, és továbbra is állhatatosan szolgálta a kultúra terjesztésének, a széles néprétegek művelésének nagy ügyét.

És csak ezután derült ki, hogy a Népkör értékes bölcsője volt sok-sok olyan intézménynek, amely ma már tartományi, sőt országos hírnévnek örvend. A Népkör színtársulatának egykori lelkes törzsgárdájából alakult meg a szabadkai Magyar Népszínház, itt működött tizenöt éven át a gyermekszínház, amely ma már intézményes formában tevékenykedik; találkozóhelye volt a Népkör neves képzőművészeknek, innen indult el a népdalok és népballadák kutatóinak, gyűjtőinek lelkes serege és olyan előadóké, akik ma a Szabadkai Népszínházban, az Újvidéki Operában élművészek, és értékes, maradandó munkát végeznek mind a szabadkai, mind a tartományi és a köztársasági csúcsintézményekben.

Az egyesület otthonában a felszabadulás után helyet kaptak a tömegszervezetek területi szervezetei is. Itt volt az írástudatlanság elleni küzdelem egyik szervező központja is. Amikor a háború utáni Híd felméri színjátszásunk helyzetét, a Népkör ifjúsága ismét az amatőr-színjátszás legjelentősebb együtteseinek közé kerül. Az elmúlt negyedszázad tevékenységéről igen sokat mond az az adat, hogy volt olyan év, amikor a Népkör színjátszói 37 előadást tartottak, részt vettek minden körzeti színjátszói szemlén, a vajdasági találkozók után pedig csakhamar eljutottak az amatőr-színházak köztársasági vetélkedőjére is. A színjátszó együttes továbbra is egyengeti az ifjú tehetségek kibontakozásának útját, s a Népszínház és az Újvidéki Rádió színművészei, valamint a színiakadémia növendékei közül nem egy innen indult el. A könyvtár szervezésében író—olvasó találkozókra, könyvismertetőkre kerül sor. Az irodalmi esteken neves hazai és külföldi írók olvasnak fel. Jelentős esemény volt a középiskolások irodalmi vetélkedője, amelyben három évadban mintegy 350 versenyző mérte össze irodalmi tudását és műveltségét a magyar, a jugoszláv, az orosz és a nyugati irodalomból. A népi táncsoport részt vesz városunk és falvaink rendezvényein, önálló műsoros estet, kézimunka-kiállítást stb. rendez. Igen sikeres rendezvények voltak a népi szokások felelevenítését szolgáló estek. A munkássportjátékok terén az egyesület tekézői érték el tartományi és országos sikereket.

Most, amikor a Népkör fennállásának 100. évfordulóját ünnepeljük, ebben az áttekintésben a munkáról természetesen nem nyújthatunk teljes képet. A Népkör tevékenységében voltak mélypontok is, és voltak időszakok, melyek nem szolgálták a haladás ügyét. Tény azonban az, hogy az egykori Függetlenségi Körtől a mai Népkörig megtett úton túlnyomórészt a fejlődést, a népi kultúra fejlesztését, a korszerű művelődési életet szolgáló erők győzedelmeskedtek. Az évszázad munkájából tudatosan idéztük fel azokat a kezdeményezéseket és vállalkozásokat, melyek a haladást, a fejlődést szolgálták, mert meggyőződésünk, hogy ezekre kell építenünk az egyesület további működését.

Társadalmi életünk fejlődésének jelen szakaszában, az önkormányzati rendszer kiteljesedésének eredményeként, akárcsak más művelődési szervezetben, a szabadkai Népkörben is az önzagzatás szervei tevékenykednek.

Ezen a téren — bár jelentős eredmények születtek — a szervezeti fölépítés, a munka tartalmának meghatározása, az anyagiak biztosítása és felhasználása terén az átalakulás szakaszában tartunk, s elmondhatjuk, hogy e folyamat üteme nem egészen kielégítő.

Az egyesület tevékenységének a továbbiakban még fokozottabban kell a dolgozók művelődésére, kulturális szintjének állandó emelésére, a szórakozva tanulás és tanítás, az önképzés, a nevelés különböző formáira irányulnia. Fontos, hogy a város munkásai, földművesei, értelmiségi dolgozói és munkásfiataljai, a középiskolások és egyetemista fiatalok — állandóan növekvő művelődési igényük, társadalmi-politikai érdeklődésük kielégítését keresve — az egyesületben otthonra

leljenek, a város, a tartomány munkásosztályának művelődését szolgálva e tevékenység a jugoszláv szocialista kultúra elválaszthatatlan részévé válik.

A munkásosztály a többi dolgozó emberrel ma a szocialista öngazgatási rendszert építi, s ezzel az itt élő népek és nemzetiségek jobb életének távlatait biztosítja. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a szocialista öngazgatási társadalmi viszonyok továbbfejlesztéséért most folyó küzdelem itt nálunk a legfőbb biztosító minden nép és nemzetiség kulturális fejlődésének.

A szocialista Jugoszláviában élő magyarok a többi néppel és nemzetiséggel együtt építik az öngazgatási társadalmi viszonyokat. Ezért van joguk arra is, hogy saját kultúrájukat fejlesszék. Az itt élő magyarság kultúrájának további előrehaladása sokban függ attól, hogy a nemzetiségi művelődési egyesületek és a többi hivatásos kulturális intézmény — a Népkörhöz hasonlóan — továbbá tudják-e fejleszteni tevékenységüket, hogy azok kielégíthessék a megnövekedett kulturális szükségleteket, mert enélkül elképzelhetetlen a teljes társadalmi-politikai egyenjogúság és az itt élő magyarság zavartalan kulturális fejlődése.

A Népkör munkájában a sokoldalú, építő jellegű, szocialista tudattal áthatott kulturális tevékenységet kell fejleszteni, és ebben az esetben az egyesület továbbra is fontos gyülekezőhelye lesz Szabadka és környéke haladó szellemű dolgozó embereinek. Az ilyen irányú tevékenységnek méltó támogatásra kell találnia egész társadalmi közösségünk részéről.

A mostani társadalmi viszonyok és körülmények között lehetőség van arra, hogy tovább ápoljuk az itt élő népek és nemzetiségek közötti viszonyokat. Ezzel erősítjük szocialista közösségünk egységét, ami viszont függetlenségünk feltétele. Továbbá a nemzetközi kulturális kapcsolatok ápolása útján még jobban megismerjük egymás kulturális értékeit, lehetővé válik azok kicserélése és mindezzel még közelebb kerülünk egymáshoz.

Az eddigi működés és az eddigi sikerek alapján hisszük, hogy a Népkör további tevékenységében is sikerrel fog küzdeni mindenféle maradi, reakciós irányzat ellen, amely szocialista öngazgatásunk eszmei alapjaival ellentétben áll.

Végezetül: e nagyszerű jubileum alkalmából szükséges hangsúlyozni, hogy megbecsülést és tiszteletet érdemelnek mindazok az áldozatkész emberek, akik a múltban is fáradoztak és jelenleg is fáradhatatlanul ténykednek népünk kultúrájának ápolásáért. Ez arra kötelez bennünket, hogy továbbra is kitartóan küzdjünk népünk kultúrájának továbbfejlesztéséért, valamint a szocialista öngazgatás eszméjének nagy ügyéért.

A Tito elvtárs vezette győztes harc a fejlődésért, az öngazgatású szocialista társadalmi viszonyokért biztos feltétele egész társadalmunk előrehaladásának, ezen belül pedig a Népkör további sikeres munkájának is.